

Konstruktivismus, realizmus a obrat k jazyku¹

Marek Mikušiak

Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

marek.mikusiak@truni.sk

Abstrakt:

V článku sa zameriavam predovšetkým na spor medzi realistami a konstruktivistami. Najprv objasňujem tri hlavné Goodmanove argumenty v prospech konstruktivismu a následne sa venujem kritickej reakcii na danú koncepciu zo strany proponentov devittovského realizmu z zdravého rozumu a vedeckého realizmu. V ďalšej časti sa zaoberám hlavnými problémami devittovského realizmu, ako ich vidia kritici. Napokon, v súlade s Wittgensteinovým odporúčaním, uskutočňujem „obrat k jazyku“ – pomocou jazykovej analýzy sa snažím vrhnúť nové svetlo na niektoré staré problémy diskutovaného sporu. Ukazuje sa, že tieto staré problémy sa môžu rozplynúť, keď sledujeme používanie kľúčových výrazov v rámci príslušných filozofických argumentov a keď sme schopní rozpoznať konceptuálne tvrdenia. V dôsledku toho tvrdím, že filozofi zaujímaví sa o ontologické otázky by sa mali zamerať radšej na partikulárne problémy súčasnej vedy (napr. na interpretáciu dvojštrbinového experimentu) než na problém týkajúci sa existencie vecí *vo všeobecnosti*.

Kľúčové slová: realizmus, vedecký realizmus, jazykový konstruktivismus, Nelson Goodman, Michael Devitt, Ludwig Wittgenstein, zdravý rozum, ontológia, relativizmus

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.3r.471>

---

1. Úvod

Medzi najdiskutovanejšie filozofické pozície posledných dekád patrí nepochybne aj koncepcia jazykového konstruktivismu. Pravdaže, filozofi, ktorí sa ku konstruktivismu vo svojich prácach hlásia, neťahajú vždy za jeden a ten istý povraz, pri podrobnom mapovaní konstruktivistických pozícií by sme akiste narazili na rozličné verzie (goodmanovská, quineovská a pod.). Napriek tomu sa domnievam, že môžeme identifikovať *štandardné konštruktivi-*

---

1 Článok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA, „Realizmus a antirealizmus v súčasnej filozofii vedy“, č. 1/0258/2019.

vistické tézy, prostredníctvom ktorých sa v rámci diskusie o ontológii sveta etabluje metafora konštruovania/vytvárania vecí. Ide o tézy, ktoré sa okrem iného aj v dôsledku svojej relatívnej nejasnosti (v akom zmysle „konštruujeme veci“?) stali ohniskom neutíchajúcich ontologických sporov. Práve na takéto tézy odkazujem v tomto článku ako na „konštruktivizmus“.

Medzi najvýraznejších filozofických konštruktivistov patrí N. Goodman,² podľa ktorého je svet, ako ho poznáme, výtvorom ľudských myslí operujúcich s rozličnými systémami znakov (jazykmi). Konštruktivistickú pozíciu možno voľne vyjadriť aj formou známeho sloganu „Ontológia rekapituluje filológiu“, ktorý si obľúbil napríklad W. V. O. Quine.³ Tento slogan by sme mohli pochopiť aj ako parafrázu presvedčenia, že všetko, čo existuje, je v istom zmysle jazykový konštrukt. Nie je celkom zrejmé, či možno toto stanovisko priamočiaro pripísať Quinovi, rozhodne ho však možno pripísať Goodmanovi alebo skupine súčasných „radikálnych konštruktivistov“ okolo E. von Glasersfelda.⁴

Konštruktivizmus vyvolal množstvo kritických reakcií a prispel k etablovaniu filozofickej koncepcie *realizmu*. Realisti sa prikláňajú k ontologickému stanovisku, ktoré je do značnej miery (ak nie úplne) v súlade s tým, čo nám hovorí tzv. zdravý rozum (prípadne prírodné vedy).

V ďalšej časti sa zameriam práve na zmienený spor medzi realistami a konštruktivistami. Budem sa pritom aj naďalej venovať iba tým diskusiám, ktoré sa týkajú inventára prírodného sveta (nie matematických objektov). Pokúsim sa objasniť kľúčové argumenty oboch sporiacich sa strán, niektoré nedorozumenia a napokon aj to, ako sa môžeme s konštruktivizmom a realizmom vyrovnáť pomocou jazykovej analýzy.

2. Konštruktivizmus

Podstatnou súčasťou Goodmanovej koncepcie konštruktivizmu je odmietnutie predpokladu existencie sveta, ktorý je od človeka nezávislý a možno ho opísať taký, aký tento svet skutočne je. Opisovať svet totiž podľa Goodmana znamená pomocou určitého znakového systému vytvárať verziu sveta, ktorú možno na základe pragmatických kritérií (čiže na základe toho, nakoľko dobre nám slúži) pokladať za správnu alebo nesprávnu. Koncepcia svetotvorby je okrem iného filozofickým odmietnutím predstavy o korešpondencii pravdivých teórií s tzv. neutrálnou realitou. Goodman tvrdí, že nemá zmysel hovoriť o neutrálnom svete osebe, ale len o jednotlivých svetoverziách.

2 Goodman, N., *Ways of Worldmaking*. Hassocks, Harvester Press 1978.

3 Quine, W. V. O., *Word and Object*. Cambridge, Mass., MIT Press 1960.

4 Glasersfeld, E. von, The Radical Constructivist View of Science. *Foundations of Science*, 6, 2001, No. 1, s. 31–43.

Niektoré zo svetoverzií pritom pokladá za logicky nekompatibilné, a predsa *správne* (relativizmus).

K problému konfliktných a zároveň správnych verzií sveta sa ešte dostaneme, pozrime sa však najprv na základnú myšlienku koncepcie svetotvorby, ako ju objasňuje sám Goodman: „(...) formy a zákony našich svetov pred nami neležia hotové, aby sme ich objavili, ale sú zavedené [*imposed*] pomocou svetoverzií, ktoré vynachádzame – v rámci vied, umenia, percepcie a každodennej praxe. Ako sa pohybuje Zem, či sa svet skladá z častíc alebo vln, to sú záležitosti dané nie pasívnym pozorovaním, ale usilovným vytváraním.“⁵

Vynachádzanie svetoverzií je pritom späť s aplikáciou znakových systémov: „Svetotvorba... nie je tvorenie rukami, ale myšliami, alebo lepšie povedané, jazykmi či inými symbolickými systémami.“⁶

Z hľadiska zdôvodnenia Goodmanovej koncepcie sú kľúčové predovšetkým tri argumenty: (a) relativistický, (b) sémantický a (c) psychologický.

(a) Relativizmus sa Goodman opakovane pokúsil zdôvodniť poukázaním na protichodné teórie pohybu nebeských telies. Podľa Goodmana je dôležité si uvedomiť, že tvrdenia „Zem sa nehýbe“ a „Zem rotuje okolo Slnka“ môžeme, prísne vzaté, pokladať za rovnako pravdivé, hoci si na prvý pohľad vzájomne protirečia. S tým by zrejme súhlasili aj tí, ktorí sa k filozofickému relativizmu nehlásia. Lenže Goodman je presvedčený, že tradičné riešenie, spočívajúce v poukázaní na odlišné vzťažné sústavy, nie je vôbec uspokojivé. Odvolávať sa na vzťažnú sústavu v tomto kontexte totiž znamená tvrdiť implikáciu „Ak je Slnko v pokoji, tak Zem sa pohybuje“ alebo implikáciu „Ak je Zem v pokoji, tak Slnko sa pohybuje“. Uvedené implikácie nehovoria nič o tom, ako sa veci vo svete *skutočne* majú (či sa *skutočne* pohybuje Zem alebo Slnko). V dôsledku toho je podľa Goodmana potrebné prehodnotiť tradičnú predstavu o tom, že pravdivé teórie opisujú jeden neutrálny svet; namiesto toho by sme mali uznať, že na prvý pohľad protirečivé teórie môžu byť rovnako pravdivé, avšak v rámci odlišných svetoverzií (vzťažná sústava je podľa Goodmana vždy súčasť svetoverzie).⁷

(b) Pokiaľ ide o sémantický argument, konštruktivisti ako Goodman ukazujú na to, že základom teoretického poznávania sveta je pojmové triedenie javov. Až keď máme k dispozícii jednotlivé triedy, môžeme nadobudnúť presvedčenie, že o členoch určitej triedy (napr. triedy „mačka“) niečo platí (napr. že sú mäsožravé). Pojmovou kategorizáciou sú v tomto zmysle skonštruované predmety nášho poznávania. Konštruktivistické vytváranie

5 Goodman, N., *Of Mind and Other Matters*. Cambridge, Mass.–London, Harvard University Press 1984, s. 21.

6 Tamže, s. 42.

7 Tamže, s. 30–31.

inventára sveta teda nie je to isté ako vytváranie, povedzme, pohárov z hliny. Podľa Goodmana je oveľa prilihavejším obrazom vytváranie súhvezdí: „Tak ako vytvárame súhvezdia výberom a usúvzťažnením určitých hviezd namiesto iných, tak vytvárame hviezdy tým, že stanovíme určité hranice namiesto iných.“⁸

(c) Napokon psychologický argument je založený na niektorých kognitívnych experimentoch. Napríklad ak experimentátori premietajú na obrazovke dva svetelné body striedavo vedľa seba a zároveň dostatočne rýchlo, respondenti toto blikanie svetelných bodov vnímajú ako pohyb jedného svetelného bodu.⁹ Podobne aj rozličné optické klamy sú dobrým dokladom konštruktívnych schopností ľudskej mysle. Goodman na tieto schopnosti poukazuje s cieľom podporiť všeobecné filozofické presvedčenie, že svet, ako ho poznáme, nie je od nás nezávislý.

Vzhľadom na cieľ tohto článku nie je potrebné venovať sa koncepcii svetotvorby detailnejšie. Uvedené argumenty totiž dostatočne dobre ilustrujú trajektórie konštruktivistického myslenia. V nasledujúcej časti sa pokúsím objasniť, ako na dané argumenty reagujú realisti.

3. Realizmus

„Realista“ je v súčasnej filozofii pomerne často používaná nálepka. Niekedy to vyzerá tak, že sa už nediskutuje o tom, či sme realisti, ale akí sme realisti: naivní, inštrumentálni, interní, selekční, neutrálni, robustní, normatívni atď. atď. V tomto článku si však dovoľím isté zjednodušenie. Termín „realizmus“ budem používať na označenie *filozofickej koncepcie*, v rámci ktorej je ontológia sveta vysvetlená do značnej miery (ak nie úplne) v súlade s tzv. zdravým rozumom a so zisteniami prírodných vied. Reprezentatívnym realitom v tomto zmysle je M. Devitt.¹⁰ Realisti odmietajú relativistické ontologické stanovisko, ako aj ideu jazykového konštruovania sveta; sú presvedčení, že bežne vnímateľné objekty, ako sú mačky či stromy, existujú nezávisle od človeka, pričom mnohí tento ontologický postoj rozširujú aj na bežne nevnímateľné objekty, ako sú povedzme atómy. Realisti sú zároveň presvedčení, že ich doktrína sa dokáže vyrovnáť s kľúčovými konštruktivistickými argumentmi a má väčší explanačný potenciál. Pozrime sa najprv na to, ako možno z pozície realizmu odmietnuť konštruktivistické argumenty uvedené v 2. časti.

(a) Goodmanov relativistický argument je založený na preukázaní existencie dvoch logicky sporných a zároveň pravdivých teórií. Realisti však pou-

8 Tamže, s. 36.

9 Goodman, N., *Ways of Worldmaking*, c.d., s. 15–16.

10 Devitt, M., *Realism and Truth*. 2nd ed. Princeton, NJ, Princeton University Press 1997.

kazujú na to, že Goodman v skutočnosti svojím príkladom existenciu takých teórií vôbec nedokázal. Ako upozorňuje Marvan, Goodman na obhájenie relativizmu využíva pojem relatívnej veličiny (pohyb). Tým však dokazuje len to, že opis reality má niekedy aj formu relativistických implikácií. Inými slovami, realisti nepokladajú opis pohybu nebeských telies za problém, odvolávanie sa na vzťažné sústavy je v tomto prípade plne kompatibilné s realistickým ontologickým stanoviskom.¹¹

(b) Ani sémantický argument realisti nepokladajú za korektný. Ak aj platí predpoklad, že môžeme poznať veci len potiaľ, pokiaľ spadajú pod naše konceptuálne schémy, nevyplýva z toho, že nemôžeme poznať veci, aké sú samy osebe.¹² Okrem toho podľa Devitta konštruktivisti ťahajú povraz za nesprávny koniec – namiesto zrieknutia sa realizmu zdravého rozumu v dôsledku špekulatívnej sémantickej teórie by sme sa mali radšej vzdať špekulatívnej sémantickej teórie a fungovanie jazyka vysvetľovať v súlade s realizmom zdravého rozumu.¹³

(c) Psychologický argument možno odmietnuť podobne ako ten sémantický. Aj keď poznávame veci len prostredníctvom špecificky ľudských foriem percepcie, nevyplýva z toho, že nemôžeme poznať veci, aké sú sami osebe. Franklin však v tejto súvislosti dodáva, že odhalením chybného konštruktivistického úsudku sa nezbavíme všetkých problémov. Predovšetkým nám to nijako nepomôže principiálne odlíšiť, ktoré z našich presvedčení o tomto svete sú pravdivé a ktoré sú založené na kognitívnom klame.¹⁴ Podobne argumentuje aj Devitt, podľa ktorého realista v konečnom dôsledku nedokáže odpovedať ani radikálnemu skeptikovi – teoreticky sa totiž môžeme mylíť úplne vo všetkom. Napriek tomu je Devitt presvedčený, že by sme sa radikálnou skepsou nemali dlho zaoberať. Namiesto argumentu však v tejto súvislosti formuluje len lakonickú poznámku: „Extrémny skepticizmus je jednoducho nezaujímavý.“¹⁵

Ako som už naznačil, realisti á la Devitt neostávajú len pri kritike konštruktivismu, ale zároveň sa snažia obhájiť určitú filozofickú koncepciu ako plauzibilnú teóriu sveta. Podľa Devitta sú v tejto súvislosti relevantné dve koncepcie realizmu: a) realizmus zdravého rozumu a b) vedecký realizmus. Realizmus zdravého rozumu je doktrína, podľa ktorej väčšina pozorovateľných objektov existuje nezávisle od ľudských myslí. Vedecký realizmus je doktrína, podľa ktorej nezávisle od ľudských myslí existuje aj väčšina nepo-

11 Marvan, T., *Realismus a relativismus*. Praha, Academia 2014, s. 83–84.

12 Franklin, J., Stove's Discovery of the Worst Argument in the World. *Philosophy*, 77, 2002, No. 4, s. 615–624.

13 Devitt, M., *Realism and Truth*, c.d., s. 3–4.

14 Franklin, J., Stove's Discovery of the Worst Argument in the World, c.d., s. 622–624.

15 Devitt, M., *Realism and Truth*, c.d., s. 64.

zorovateľných entít, na ktoré odkazujú etablované vedecké teórie pri vysvetľovaní určitých prírodných javov.

Ak je niekto realista zdravého rozumu, ešte to neznamená, že musí byť aj vedeckým realitom. Devitt sa však snaží dokázať, že obidve doktríny sú rovnako plauzibilné. V obidvoch prípadoch pritom poukazuje hlavne na ich explanačný rozmer. Pokiaľ ide o realizmus zdravého rozumu, Devitt je presvedčený, že plauzibilne vysvetľuje našu bežnú skúsenosť.¹⁶ Ak mám napríklad teraz skúsenosť, ako keby bol predom mnou monitor, tak je to podľa všetkého preto, lebo je predom mnou monitor. Devitt si uvedomuje, že toto vysvetlenie znie pomerne triviálne, avšak napriek tomu ho pokladá za dobré. A vedecký realizmus zdôvodňuje taktiež so zreteľom na explanačný rozmer danej koncepcie: Mali by sme uznať, že väčšina nepozorovateľných entít, na ktoré odkazujú etablované vedecké teórie pri vysvetľovaní určitých prírodných javov, skutočne existuje, pretože inak nie je možné vysvetliť úspešnosť týchto teórií pri predikcii.¹⁷

Podobne argumentuje aj Marvan, keď obhajuje realistické chápanie štruktúry reality: „Podľa môjho názoru je nám reč o štruktúre, ktorá existuje vo svete bez pojmov, dobrá napr. na to, aby sme mohli odpovedať na otázku, prečo tie teórie, ktoré dobre fungujú, vlastne fungujú. Pokiaľ sa na nejakej takej množine dobre fungujúcich teórií zhodneme, realista môže ich úspešnosť nekruhovo a netriviálne vysvetliť: ‚Tieto teórie fungujú, pretože odrážajú od nás nezávislú štruktúru reality.‘“¹⁸

Realisti si, samozrejme, uvedomujú, že niektoré vedecké teórie v minulosti zlyhali, to však nepokladajú za dôvod prehodnotiť svoju koncepciu. Devitt v tejto súvislosti píše: „(..) odvolávanie sa na historické detaily musí preukázať nielen to, že sme sa takmer vždy mýlili, keď sme postulovali nepozorovateľné entity, ale že sme – napriek metodologickým zlepšeniam – nemali čoraz viac pravdy. Zdá sa mi veľmi nepravdepodobné, že by sa takéto stanovisko dalo obhájiť.“¹⁹

Ako vidíme, koncepcia vedeckého realizmu je úzko spätá s ideou vedeckého pokroku. Ak sú dnešné vedecké teórie v oveľa väčšej miere správne, než boli vedecké teórie v minulosti, tak väčšina nepozorovateľných entít, o ktorých dnešné teórie hovoria, skutočne existuje. Vedeckí realisti sú presvedčení nielen o pravdivosti uvedenej implikácie, ale, pochopiteľne, aj o pravdivosti antecedentu.

16 Tamže, s. 74–75.

17 Tamže, s. 113–117.

18 Marvan, T., Lze rozřešit spor mezi realismem a konstruktivismem? *Filosofie dnes*, 7, 2015, č. 2, s. 97. Túto aj nasledujúce citácie českých autorov previedol do slovenčiny autor state.

19 Devitt, M., Realism/Anti-Realism. In: Psillos, S. – Curd, M. (eds.), *The Routledge Companion to Philosophy of Science*. London–New York, Routledge 2008, s. 233.

4. Kritika realizmu

Na zdôvodnenie svojej filozofickej koncepcie uvádzajú realisti pomerne jednoduché a priamočiare argumenty. V tejto časti objasním, prečo sú (prinajmenšom) problematické.

Najprv sa bližšie pozrime na vedecký realizmus a ideu vedeckého pokroku. Devitt je presvedčený, že veda je na tom dnes oveľa lepšie než v minulosti. Na základe toho usudzuje, že by sme väčšinu entít, na ktoré odkazujú etablované vedecké teórie pri vysvetľovaní určitých prírodných javov, nemali pokladať len za vedecké modely, resp. konštrukty, ale za súčasť reálneho sveta. Problém tejto argumentácie je v tom, že je založená na nespoľahlivom obraze. Možno je to tak, ako tvrdí Devitt, ale možno je to tak, že vedecký pokrok spočíva vo vynachádzaní takých teórií, ktoré fungujú *do značnej miery* lepšie než tie predchádzajúce. Podľa prvej predstavy pokrok spočíva v nahradení nepravdivých teórií pravdivými, podľa druhej spočíva vo vynachádzaní teórií, ktoré majú čoraz bližšie k pravde. Zástancovia idey pokroku ako postupného približovania sa k pravde, pochopiteľne, nemôžu Devittovo zdôvodnenie vedeckého realizmu akceptovať. Napríklad podľa L. Kvasza „vedecký realizmus zastáva *prehnané optimistický názor*, že niektoré z našich vedeckých teórií sú pravdivé a že sme schopní spoznať, ktoré to sú“. Kvasz sa však domnieva, že „naše poznanie ešte nedosiahlo stupeň završenia, a teórie súčasnej vedy teda treba považovať za teórie, ktoré budú v budúcnosti prekonané lepšími“.²⁰

Realisti by mohli akiste namietnuť, že Kvaszov argument je založený na nespoľahlivom predpoklade. Odkiaľ totiž vieme, že naše poznanie nie je ani v rámci niektorých vedných oblastí završené? Na túto otázku však našťastie nie je potrebné hľadať odpoveď. Pre myšlienku pokroku ako postupného približovania sa k pravde je totiž kľúčové práve to, že o završenia poznania prírodných vied nič nevieme. Tento postoj ilustroval priliehavou metaforou K. Popper, podľa ktorého je vedecké poznávanie ako lezenie na vysokú horu, ktorej vrcholy sú zahalené v hustej hmle.²¹ Vyliezť na hlavný vrchol je jednak veľmi náročné a jednak si horolezec pre nulovú viditeľnosť nikdy nemôže byť istý, či je skutočne v najvyššom bode hory, možno totiž vyšiel len na jeden z vedľajších vrcholov. Pravdaže, mohol skutočne dosiahnuť hlavný vrchol – ale nemá možnosť si to nijako overiť. Podľa Poppera rovnako aj vedec môže vynájsť pravdivú teóriu, len si nikdy nemôže byť istý, že nado-

20 Kvasz, L., Vedecké inštrumenty a skutočnosť. *Filosofický časopis*, 63, 2015, mimořádné číslo 3: Sedemkrát z logiky a metodologie vědy (ed. V. Havlík), s. 127–128.

21 Popper, K. R., *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. London, Routledge 2010, s. 306–307.

budnuté poznanie je v danej oblasti skutočne zavŕšené. No a v takom prípade nemôže ani s istotou tvrdiť, že príslušná teória (vysvetľujúca prírodné javy s odkazom na určité nepozorovateľné entity) verne opisuje realitu.

Najdôležitejší argument v prospech vedeckého realizmu však nespočíva v odkaze na určitý obraz vedeckého pokroku, ale v objasnení explanačného potenciálu príslušnej koncepcie. Ako sme videli, vedeckí realisti sú presvedčení, že dokážu vysvetliť, prečo naše najlepšie prírodovedné teórie fungujú. Fungujú preto, lebo odrážajú od nás nezávislú štruktúru reality. Marvan je presvedčený, že toto vysvetlenie je nekruhovité a netriviálne, azda aj preto pokladá realizmus za „atraktívnu pozíciu“. Otázka však znie, či v tomto prípade vôbec môžeme hovoriť o *vysvetlení*. Ak uplatňujeme klasický pojem *vysvetlenia*, používaný v prírodných vedách (napr. „Model tekutej mozaiky vysvetľuje flexibilitu biologických membrán“), tak argument realistov nemôžeme akceptovať. Uvedenú námietku výstižne sformuloval J. Peregrin: „Ide zrejme o to, že v prípade skutočného vysvetlenia by malo to, čo je použité ako explikandum, mať nejakú existenciu, ktorá je relatívne nezávislá od explikátu, že to prvé môžeme zisťovať aspoň čiastočne nezávisle od toho, že zisťujeme to druhé. V Marvanovom prípade ide o to, či môžeme zisťovať, či naše teórie odrážajú štruktúru skutočnosti nezávisle od toho, aby sme testovali, či fungujú. A to si ja neviem veľmi predstaviť.“²²

Podľa Peregrina to však neznamená, že realizmus je fakticky nepravdivý, ide skôr o to, že nemá zmysel pokúšať sa ho podobným spôsobom zdôvodniť. Peregrin pripúšťa, že realizmus je v istom zmysle správny, ale „nie je správny v tom zmysle, že by sme mohli uviesť dôkazy preň a proti jeho alternatívam, je ‚správny‘ ako ‚regulatívna idea‘“.²³

Peregrin ďalej myšlienku realizmu ako „regulatívnej idey“ nerozvádza a rovnako tak neuvádza žiadne ďalšie dôvody, prečo nemožno uviesť dôkazy proti alternatívam. Otázne preto zostáva, či možno daný záver pokladať za dostatočne zrozumiteľný a presvedčivý. Veď ak uznáme ako dôkaz nesprávnosti teórie aj to, že je konceptuálne defektná, resp. vnútorne nekonzistentná, tak nám, zdá sa, nič nebráni v tom, nesprávnosť niektorých alternatívnych filozofických koncepcií dokázať. Napokon, zrejme práve o to primárne ide niektorým realitom, aj keď v takom prípade by sme mali hovoriť skôr o „antiantirealistoch“.

Každopádne vzhľadom na uvedenú kritiku realizmu je oveľa dôležitejšie vysvetlenie, podľa ktorého je realizmus „regulatívnou ideou“. Ale je to vôbec *skutočné* vysvetlenie? A je dostatočne zrozumiteľné a presvedčivé? Domnievam sa, že prinajmenšom na druhú otázku musíme odpovedať záporne. Na-

22 Peregrin, J., Tak dobre, trapme ešte chvíľku ducha. *Filosofie dnes*, 8, 2016, č. 1, s. 125.

23 Tamže, s. 127.

priek tomu možno súhlasiť s Peregrinom, že dokazovanie správnosti realizmu je trápením ducha. Najlepšie sa však s trápením ducha vyrovnáme, keď sa takpovediac obrátime k jazyku.

5. Obrat k jazyku

Uskutočniť filozofický „obrat k jazyku“ znamená predovšetkým pokúsiť sa riešiť určité filozofické problémy pomocou analýzy jazyka. Ako sme videli, Devitt pre túto myšlienkovú stratégiu nemá príliš veľa pochopenia. Je totiž presvedčený, že to boli práve sémantické špekulácie, v dôsledku ktorých napokon mnohí filozofi zišli zo správnej cesty (realizmu). Devitt nám de facto odporúča, aby sme sa filozofickému obratu k jazyku zďaleka vyhli. Vo zvyšku článku však toto odporúčanie nebudem nasledovať, práve naopak: pokúsím sa ukázať, akým spôsobom nám môže jazyková analýza poslúžiť.

Treba však povedať, že zmysel „kontroly“ jazyka pri filozofovaní sme mohli vidieť už v predošlej časti. Peregrinova poznámka, že realizmus nepoňúka žiadne *skutočné* vysvetlenie, totiž nehovorí nič iné, než že použitie výrazu „vysvetlenie“ v danom kontexte nie je náležité. Ako sme videli v 3. časti tejto state, podľa Devitta realizmus dobre vysvetľuje našu bežnú skúsenosť, a to v tomto zmysle: ak sa mi napríklad zdá, že je predomnou monitor, tak je to podľa všetkého preto, lebo *je* predomnou monitor. Devitt si je vedomý, že takéto vysvetlenie znie veľmi triviálne, ale napriek tomu ho pokladá za principiálne korektné. Ak sa však zameriame na to, akú jazykovú rolu v skutočnosti (za normálnych podmienok) hrá dané „vysvetlenie“, uvedený argument sa nám ukáže úplne v inom svetle. Veď ak niekoho poprosím, aby mi *vysvetlil*, prečo sa mi zdá, že je predomnou monitor, tak odpoveď „Lebo *je* pred tebou monitor“ určite nie je vysvetlením, o ktoré som žiadal. Uvedená odpoveď nie je nekorektná, len znamená, domnievam sa, niečo iné, než predpokladá Devitt. Odpovedi „Lebo *je* pred tebou monitor“ by sme za normálnych okolností rozumeli v zmysle odpovede: „Nemám ti čo vysvetľovať, to nie je len zdanie.“

Po „obrate k jazyku“ sa nám, samozrejme, neukážu v inom svetle len niektoré tvrdenia realistov. Napokon, na pojmovej analýze blízkej Wittgensteinovi je založený aj jeden z najslávnejších argumentov proti jazykovému relativizmu. Ako je známe, D. Davidson ukázal, že myšlienka radikálne odlišných (t. j. vzájomne nepreložiteľných) jazykov je chybná.²⁴ Ak je totiž nejaký jazyk natoľko odlišný od toho nášho, že jeho vety nedokážeme na základe žiadnej evidencie dešifrovať, tak tu vlastne ani nemáme dôvod hovoriť o *jazyku*. Pre-

24 Davidson, D., O samotné myšlenke pojmoveho schématu. In: *Obrat k jazyku: druhé kolo. Jazyk, myšlení a svět v názorech postanalytických filosofů*. Uspořádal a přel. J. Peregrin. Praha, Filosofie 1998, s. 109–125.

tože výraz „jazyk“ používame v príslušnom filozofickom kontexte na označenie znakového systému komunikácie, ktorý nám okrem iného umožňuje vyjadrovať sa o svete (pravdivo či nepravdivo) – a v takom prípade musia byť významy viet daného jazyka verejné (princiipiálne prístupné aj *tým druhým*).

Podobným spôsobom sa môžeme vyrovnáť napríklad aj s klasickým problémom radikálnej skepsy. Devitt k tejto téme v podstate nemá čo povedať. Tvrdiť, že radikálna skepsa je nezaujímavá, totiž znamená obísť problém tým, že ho budeme jednoducho ignorovať. Našťastie, Wittgenstein nám ukázal aj inú cestu. Ak to zjednoduším, podľa Wittgensteina nemôžeme pochybovať naraz o všetkom, pretože v takom prípade naše pochybovanie nie je vôbec zrozumiteľné. Radikálna skepsa sa v svetle Wittgensteinových poznámok javí ako falošný podnik, založený na nekorektnom používaní výrazov „pochybujem, že...“, „nie som si istý, či...“ a pod., ktoré nie je súčasťou štandardnej jazykovej hry *pochybovania*. („Ako viem, že slová *pochybujem o tom* používa [skeptik] tak ako ja?“²⁵)

6. Konštruktivismus verzus realizmus

6.1 Jazykové poznámky k niektorým konštruktivistickým stanoviskám

Pozrime sa teraz na niektoré tézy konštruktivistov. Ako sme videli, Goodman hovorí o vytváraní svetov stanovovaním konceptuálnych hraníc (sémantický argument), ale aj o vytváraní svetov v zmysle percepčného konštruovania vnemov (psychologický argument). Uplatňuje však pri týchto úvahách jeden a ten istý pojem *vytvárania*? Používa výraz „vytváranie“ v oboch prípadoch rovnako? Ak by to tak nebolo, tak, zdá sa, nemôže sformulovať ucelenú koncepciu *vytvárania* svetov. Nuž, práve to je zrejme Goodmanov prípad. Stanovovanie pojmových rozlíšení totiž nemožno chápať ako integrálnu súčasť konštruktívnej aktivity mysle pri percepcii; pojmové hranice stanovujeme na základe toho, čo vnímame a pokladáme za dôležité odlišiť, *nech už sú naše percepčné mechanizmy akékoľvek*. Navyše, optickým ilúziám podliehajú aj živočíchy, ktorým štandardne nepripisujeme schopnosť vytvárať pojmové schémy. Napríklad ryby signifikantne reagujú na statické obrazy podniecujúce ilúziu rotačného pohybu.²⁶ V dôsledku svojich percepčných mechanizmov si v Goodmanovom chápaní „vytvárajú“ vnem pohybujúceho sa prostredia.

25 Wittgenstein, L., *O istote*. Prel. T. Čana – D. Kamhal – R. Maco. Bratislava, Kalligram 2006, § 127; k argumentu pozri tiež Čana, T., *O metajazykovom odmietnutí zlomyseľného klamára*. *Filozofia*, 74, 2019, č. 4, s. 291–307.

26 Gori, S. – Agrillo, Ch. – Dadda, M. – Bisazza, A., *Do Fish Perceive Illusory Motion?* *Scientific Reports*, 4, 2014, No. 6443 [online]. Dostupné na: doi:10.1038/srep06443; [cit. 14. 7. 2021].

To je však niečo úplne iné než „vytváranie“ sveta na základe pojmového triedenia. Schopnosť rozlišovať veci *pojmovo* zvieratám nepripisujeme, nedáva to totiž dobrý zmysel vzhľadom na východiskové (nielen konštruktivistické) chápanie pojmov, resp. pojmového myslenia.²⁷

Keď Goodman uvažuje o vytváraní vnemov a vytváraní svetov, tak používa výraz „vytvárať“ (make → *woldmaking*) dvoma spôsobmi, ktoré možno stručne charakterizovať ako použitie v neintencionálnom kontexte a použitie v intencionálnom kontexte. Keď povieme, že človek okolo seba prirodzene vytvára elektromagnetické pole, tak používame výraz „vytvára“ v neintencionálnom kontexte; keď povieme, že niekto vytvoril zo záhrady kukuričné pole, tak daný výraz používame v intencionálnom kontexte. Aj keď hovoriť o vytváraní pojmových schém nie je samo osebe neproblematiké, v rámci takýchto vyjadrení je výraz „vytvárať“ použitý nepochybné v intencionálnom kontexte. Bez intencionálnej projekcie (Dennett) totiž nemá zmysel hovoriť o jedincoch *riadiacich sa pravidlami*, ale nanajvýš o jedincoch, v správaní ktorých detegujeme určité *pravidelnosti*. No a o jedincoch, o ktorých nemá zmysel hovoriť, že sa riadia pravidlami, nemá ani zmysel hovoriť, že vytvárajú pojmové schémy. Ak teda niekto hovorí o vytváraní pojmových schém a zároveň akceptuje štandardné konštruktivistické chápanie pojmov (pozri poslednú poznámku predošlého odseku), tak používa výraz „vytvárať“ nepochybné v intencionálnom kontexte.

Na druhej strane konštatácie o vytváraní vnemov sú presne opačný prípad, kde intencionalita nehrá žiadnu rolu. Poznatky o mechanizmoch percepčného vytvárania vnemov preto nemožno pokladať len za ďalší z druhov vytvárania svetov – to totiž Goodman, ako sme videli, špecifikoval v intencionálnom kontexte ako *vytváranie prostredníctvom symbolických systémov*.

S uvedeným problémom by sme sa mohli vyrovnáť tak, že konštruktivizmus zredukujeme na doktrínu založenú výlučne na sémantickom argumente. Napokon, ide o najčastejšie uvádzaný argument v prospech danej koncepcie. Základné stanovisko v tomto zmysle umierneného konštruktivizmu znie nasledovne:

„Svet je jazykovým konštruktom v tom zmysle a do takej miery, do akej sa pre nás skladá z vecí, ktoré by sme ako veci nemuseli vidieť, keby sme nemali ten jazyk, ktorý máme. Ak v tomto zmysle o niečom povieme, že je to jazykový konštrukt, nevyplýva z toho, že by to nebolo skutočné: myslí sa tým, že nebyť jazyka, nechápali by sme to tak, ako to chápeme...“²⁸

27 Pozri Davidson, D., Živočíchové rozumní. In: týž, *Subjektivita, Intersubjektivita, Objektivita*. Přel. J. Kolář – T. Marvan. Praha, *Filosofia* 2004, s. 117–127.

28 Peregrin, J., *Význam a struktura*. Praha, OIKOYMENH 1999, s. 141.

Ani umiernený konštruktivizmus však nie je neproblematický. Ak niekto tvrdí, že bez jazyka, aký máme, by sme nemuseli vidieť veci, ako ich vidíme, tak podľa všetkého používa výraz „vidieť“ jedným z nasledujúcich dvoch spôsobov: buď tak, akoby znamenal *vidieť* (vnímať zrakom), alebo tak, akoby znamenal *chápať*.²⁹

Prvá interpretácia nás vedie k zaujímavej empirickej hypotéze, ktorú v súčasnosti testujú predovšetkým neowhorfiáni. Ukazuje sa, že napríklad rozdielne konceptuálne členenie spektra v rámci dvoch jazykov koreluje s rozdielmi v rýchlosti kognitívnych reakcií na určité farebné odtiene. Rozdiel v príslušných reakciách medzi respondentmi hovoriacimi po rusky, ktorí majú samostatné pomenovania pre tmavo modrú a svetlo modrú farbu, a respondentmi hovoriacimi po anglicky, ktorí v jazyku také rozlíšenie nemajú, bol detegovaný na úrovni niekoľkých desiatok milisekúnd – o tento čas sú reakcie anglicky hovoriacich pomalšie.³⁰ Podobné perцепčné rozdiely však rozhodne nie sú dobrým dôvodom tvrdiť, že ľudia môžu v dôsledku odlišnosti svojich jazykov vnímať svet zásadne inak. Samozrejme, o tom, ktoré perцепčné odlišnosti sú „zásadne“, sa ťažko sporí. V každom prípade v diskusiách o vplyve jazyka na naše vnímanie sveta sa od čias B. L. Whorfa uvažuje o tom, či existujú jazykové skupiny s natolko odlišným vnímaním vecí, aby sme mohli oprávnenne povedať, že žijú akoby v odlišných svetoch. Samotný Whorf, ako je známe, odpovedá kladne, pričom v podobnom duchu sa vyjadruje aj Goodman. Podľa Goodmana sa napríklad svet Eskimákov a svet Samojcov odlišujú, a to v dôsledku existencie pojmových rozdielov medzi jazykmi príslušných societ.³¹ Súčasné empirické výskumy však predstavu odlišných svetov v podstate vôbec nepodporujú. Nepodporujú ju ani spomínané výskumy diskriminácie farieb, ani moderné štúdie porovnávajúce jazyk Eskimákov s inými jazykmi, ani žiadne iné dáta získané prostredníctvom neowhorfiánskeho výskumu.³²

Vráťme sa však k stanovisku umierneného konštruktivizmu, ktoré reprezentuje vyššie uvedený citát. Ako som sa pokúsil ukázať, prvá interpretácia (*vidieť* = *zrakom vnímať*) je v súčasnosti relevantná hlavne v kontexte ling-

29 Tieto alternatívy uvádzam pre úplnosť analýzy citovaných tvrdení, a nie preto, lebo ich pokladám za dva rovnako relevantné výklady Peregrinovho stanoviska.

30 Winawer, J. – Witthoft, N. – Frank, C. M. – Wu, L. – Wade, A. R. – Boroditsky, L., Russian Blues Reveal Effects of Language on Color Discrimination. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104, 2007, No. 19, s. 7780–7785.

31 Pozri Goodman, N., *Ways of Worldmaking*, c.d., s. 8–9. Porov. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Mass., MIT Press 1956, konkrétne časť na s. 216, kde Whorf uvažuje o jazyku Eskimákov.

32 McWhorter, J. H., *The Language Hoax: Why the World Looks the Same in Any Language*. Oxford, Oxford University Press 2014.

vistického výskumu, a nie v súčasnej filozofii. Pokiaľ ide o filozofické poňatie jazykového konštruktivizmu, relevantná je, samozrejme, druhá interpretácia (*vidieť = chápať*), čo potvrdzuje aj zvyšok uvedeného citátu: bez jazyka, aký máme, by sme nechápali veci tak, ako ich chápeme. Pozrime sa teda na toto stanovisko bližšie.

V prvom rade treba povedať, že sloveso „chápať“ nie je vo vyjadrení daného stanoviska použité štandardným spôsobom. Bežne totiž nehovoríme o chápaní nejakej veci. Otázka „Ako chápeš skalú?“ znie veľmi nejasne a mnohí by ňou asi ostali zaskočení. Môžeme chápať fungovanie vecí (napr. hodínok) alebo to, ako prebiehajú určité procesy (napr. fotosyntéza), ale v akom zmysle môžeme chápať veci – napríklad skalú? Bežne sloveso „chápať“ takýmto spôsobom skrátka nepoužívame. Štandardne hovoríme skôr o chápaní slova „skala“. Interpretovať umiernený konštruktivizmus s ohľadom na toto štandardné použitie slovesa „chápať“ by však znamenalo danú pozíciu trivializovať. V takom prípade by totiž parafráza umierneného konštruktivizmu znela nasledovne: bez jazyka, aký máme, by sme nechápali slová, ako ich chápeme. A to je triviálne.

Naša jazyková analýza tak v konečnom dôsledku vedie k dekonštrukcii uvedených téz umierneného konštruktivizmu. Ak sú totiž interpretované vo filozofickom kontexte, tak im buď nedokážeme pripísať dobrý zmysel („Od jazyka závisí chápanie vecí“), alebo sú triviálne („Od jazyka závisí chápanie pomenovaní vecí“). Samozrejme, mohli by sme sa zamyslieť nad tým, či nie je naše odvolávanie sa na *štandardné používanie slovesa „chápať“* prvoplánové. Môžeme predsa ľahko preukázať, že sloveso „chápať“ používame bežne viacerými spôsobmi. Ako príklad možno uviesť nasledovné vety:

Pes chápe, kedy je pán nahnevaný.

Ešte pred osvojením si jazyka deti začínú chápať tzv. stálosť predmetov.

Tieto použitia slovesa „chápať“ sme doposiaľ vôbec nebrali do úvahy. Má to však svoj dôvod. Sú totiž irelevantné, ak diskutujeme o tom, ako je naše chápanie ovplyvnené *jazykom*, nech už tu pod „chápaním“ mienime čokoľvek.

Naša analýza však čelí aj vážnejšej námietke: nie je zameranie sa na použitie konkrétneho slova v relatívne voľne sformulovanom filozofickom vyjadrení tak trochu bizarné? Vyzerá to totiž tak, že celá analýza stojí a padá na slovese „chápať“, a ak by autor analyzovaného citátu použil úplne iné sloveso, napríklad „brať“, „ponímať“ alebo „rozpoznávať“, nič by v podstate neriešila. Akú výpovednú hodnotu má teda predvedené „slovičkárenie“?

Nuž, pokiaľ ide o výpovednú hodnotu našej analýzy, to musí posúdiť čitateľ. Ideálne by to mal byť čitateľ schopný aplikovať princípy našej analýzy flexibilne aj na doposiaľ neprediskutované prípady. Ja som presvedčený, že

predošlé úvahy majú všeobecnejšiu výpovednú hodnotu, než sa na prvý pohľad môže zdať. Prípadná analýza možných alternatívnych formulácií stanoviska umierneného konštruktivismu by nás totiž podľa všetkého priviedla k už známemu výsledku. Sloveso „brať“ by sme napríklad nemohli v danom kontexte interpretovať v zmysle fyzického brania niečoho, ale museli by sme ho pokladať – s cieľom maximalizovať interpretačnú ústretovosť – za sloveso použité tak, ako keby bolo v danom kontexte použité sloveso „chápať“. Analýza verzii so slovesami „ponímať“ alebo „rozpoznávať“ by nás zas viedla dvomi smermi: 1. *ponímať/rozpoznávať = zmyslovo vnímať*, alebo 2. *ponímať/rozpoznávať = chápať*. Viedla by nás teda na tú cestu, po ktorej sme pred chvíľou prešli.

6.2 Jazykové poznámky k niektorým realistickým stanoviskám

Pozrime sa teraz aj na protihľú stranu nášho sporu. Ako už zaznelo, realisti so sémantickým argumentom zásadne nesúhlasia. Napríklad aj takto: „Z toho, že musíme opisovať svet prostredníctvom pojmov vyjadrených v nejakom jazyku, nevyplýva, že sa nemôžeme dostať k veciam samotným – nie k nejakej záhadnej kantovskej veci osebe, ale k veciam tak, ako sú, bez ohľadu na naše opisy a poňatie.“³³

Dovolím si tvrdiť, že autor tu nechce zaujať iba negatívne stanovisko, ale je presvedčený, že *k veciam sa môžeme dostať bez ohľadu na naše opisy*. Ani v tomto prípade však nie je úplne zrejmé, čo v skutočnosti tvrdí. Sloveso „dostať sa [k niečomu]“ by sme v súlade so štandardným použitím mohli uplatniť napríklad vo vete „Nemluvňa sa napokon dostalo k poháru“. Ak by bolo sloveso „dostať sa“ takto použité aj v uvedenom Marvanovom citáte, bol by triviálne pravdivý. Konštruktivisti by sa, samozrejme, veľmi čudovali, pretože im realisti *vysvetľujú*, že človek sa môže dostať k nejakej veci – povedzme k poháru na stole – bez ohľadu na opisy. Avšak „dostať sa“ v uvedenom citáte znamená zrejme niečo iné – môže ísť o metaforické nahradenie slovesa „poznať“. V takom prípade buď hovoríme o praktickom, alebo teoretickom poznaní (know how vs. know that). Ak hovoríme o praktickom poznaní, tak je uvedený citát opäť triviálny. Poznaním v zmysle „know how“ disponujú aj organizmy, ktoré nemajú jazyk, resp. „opisy“, a konštruktivisti to v žiadnom prípade nepopierajú.³⁴ Na druhej strane, ak hovoríme o teoretickom poznaní,

³³ Marvan, T., *Realismus a relativismus*, c.d., s. 87.

³⁴ Jeden z anonymných recenzentov tohto článku ma upozornil na to, že takéto stanovisko predstavuje pre konštruktivismus problém. Domnieva sa, že silný konštruktivista by ho mal práveže spochybníť, pretože nie je jasné, ako sa môžu bytosti bez jazyka pohybovať v štruktúrovanom prostredí. Mne sa však zdá, že konštruktivisti nechcú a ani nemusia spochybnovať to, že napríklad zajac môže prebehnúť pomedzi dva stromy a utiecť pred predátorom. Ide skôr o to, že

tak hovoríme o možnosti vyhodnocovať pravdivosť *tvrdení* – a to pochopiteľne bez pojmov nejde. V takomto prípade by bol vyššie uvedený citát vnútorne sporný.

Rovnako ako v predošlej časti venovanej analýze konštruktivistických téz aj tu narážame na ten istý problém – analýza sa vzťahuje na konkrétnu a viac-menej voľne sformulovanú výpoveď a nie na *podstatu* realistickej pozície. Tá môže byť predsa sformulovaná aj takým spôsobom, ktorý práve zmienené problémy vôbec negeneruje. Z pohľadu realistov sa tak predchádzajúce odseky môžu javiť ako hrubé nepochopenie realistickej pozície. Realisti predsa nepopierajú fakt, že veci nemôžeme pravdivo opisovať bez slov, realisti upozorňujú na to, že z uvedeného faktu vôbec nevyplýva záver, že hranice vecí sú od jazyka nezávislé.³⁵ Z môjho pohľadu tu však ide len alternatívnu realistickú tézu, ktorú môžeme, ak máme dosť trpezlivosti a odhodlania, podrobiť jazykovej analýze. Ani táto formulácia predsa nie je úplne jasná. V akom zmysle tu hovoríme o „hraniciach vecí“? Nie je to nadbytočné? Ak vnímam nejakú určitú vec, tak vnímam aj jej hranice – a to znamená, že našu tézu môžeme sformulovať aj takto: existencia vecí nezávisí od jazyka. Avšak slovo „vec“ sa vo filozofických kruhoch používa veľmi všeobecne, a tak je pre úplnosť potrebné dodať, že tu hovoríme o veciach vonkajšieho sveta alebo vonkajšej skutočnosti. No a vzhľadom na to môžeme realistické filozofické stanovisko sformulovať aj takto:

„Vonkajšia skutočnosť je od nás kauzálne i konceptuálne nezávislá (...).“³⁶

O probléme realistického filozofického stanoviska sme už hovorili: ide o pravdivé tvrdenie, ktorého pravdivosť nemožno v rozumnom zmysle *dokázať*. Na rozdiel od Peregrina však nepokladám za potrebné odvolávať sa v tejto súvislosti na kantovský pojem *regulatívnej idey*, pretože dané tvrdenie môžeme vysvetliť aj jednoduchšie, a to ako *konceptuálne tvrdenie*. Pod „konceptuálnym tvrdením“ mám na mysli v podstate to isté, čo Wittgenstein nazýval „gramatická veta“. Konceptuálne tvrdenie je také tvrdenie, ktorého pravdivosť je garantovaná tým, ako chceme používať alebo ako po-

---

o štruktúre prostredia, ktorú opisujeme napríklad pomocou pojmov *zajac, strom, dva, predátor* a pod., nemá podľa konštruktivistov zmysel hovoriť ako o existujúcej nezávisle od nášho jazyka. Príslušný konštruktivistický argument sa teda vzťahuje výlučne na modus poznania „know that“. (Porov. Schwartz, R., *Pragmatic Perspectives: Constructivism beyond Truth and Realism*. New York, Routledge 2020, s. 79, kde sa autor z konštruktivistického pozície v podobnom duchu vyrovnáva s problémom existencie objektov v čase pred tým, než sa na svete objavili bytosti obdarené jazykom.)

35 Aj za tento postreh vďačím anonymnému recenzentovi *Filosofického časopisu*.

36 Marvan, T., *Realismus a relativismus*, c.d., s. 125.

užívame v ňom obsiahnuté výrazy.³⁷ Zdá sa, že realistické filozofické stanovisko je práve takéto tvrdenie. Ak by sme sa totiž opýtali, čo znamená prívlastok „vonkajšia“, tak by sme zrejme dostali odpoveď: „Tá, ktorá je mimo nás.“ A o tom, čo je mimo nás, nemôžeme zmysluplne povedať, že to existuje v závislosti od nás.

Napokon, ako sa učí dieťa používať výrazy „skutočnosť“ alebo „realita“? Napríklad tak, že mu v situácii, keď podľahne nejakému klamu, rodič povie: „To nie je skutočné, iba sa ti to zdalo.“ Dieťa postupne pochopí, že v prípade zdania je oprávnené povedať „Bol to len výplod fantázie“ – alebo niečo podobné. Postupne sa týmto spôsobom ustanovia interné väzby medzi príslušnými pojmami *mysle*, *skutočnosti*, *reality*, *klamu* a ďalšími. Práve tieto interné väzby medzi príslušnými pojmami sú potom takpovediac garantom pravdivosti tvrdení typu „Skutočnosť je od nás nezávislá“. Dejiny filozofie sú dôkazom, že aj s takýmto tvrdením sa dá nesúhlasiť (solipsizmus). Nesúhlas s konceptuálnym tvrdením však nie je nič iné než spretŕhanie pôvodných interných väzieb medzi príslušnými pojmami. Vo filozofii ho niekedy mylne pokladáme za myšlienkovú „hlbku“.

7. Záver

V článku som sa pokúsil objasniť kľúčové tézy objavujúce sa v polemikách realistov s konštruktivistami. Následne som niektoré tézy filozofov z oboch táborov podrobil jazykovej analýze. Metóda tejto analýzy je založená 1) na objasnení neštandardného alebo nejasného používania kľúčových výrazov a 2) na identifikácii konceptuálnych tvrdení. Metajazyková kritika ako dôsledok danej analýzy nespočíva v konštatovaní nejasností, ale v *demonštrovaní* nejasností. Ak je úspešné, tak samo vrhá svetlo na príslušný filozofický spor. V prípade sporu konštruktivizmus vs. realizmus, ako som ho tu prezentoval, sa ukázalo nasledovné: 1) konštruktivisti kritizujúci metaforu „korešpondencie poznatkov s realitou“ ako zavádzajúcu (príp. nezmyselnú) ju nahradili podobne zavádzajúcou (príp. nezmyselnou) metaforou „konštruovania sveta/vecí vo svete“; 2) realizmus zdravého rozumu ani vedecký realizmus nepotrebujú zdôvodnenie, ako teórie o svete sú totiž bezobsažné.

Pointou uvedených metajazykových záverov však nie je dokázať, že filozofia nemá k otázke existencie entít čo povedať. Som presvedčený o tom, že má. Práve filozofii vytrénovaní v sledovaní jemných pojmových rozlíšení, ontologických záväzkov teórií a ich interpretačných konzekvencií môžu svojím dielom prispieť k riešeniu niektorých problémov objavujúcich sa na hraniciach

37 Bližšie pozri Mikušiak, M., *Filozofia jazyka medzi logikou a psychológiou*. Trnava, Typi Universitatitatis Tynnaviensis 2018.

medzi filozofiou a vedou (medzi tie najťažšie dnes patrí napr. problém interpretácie dvojštrbinového experimentu). To však predpokladá erudovanosť v príslušnej vednej oblasti a schopnosť aspoň čiastočne sa odpútať od debát o „vytváraní“ či existencii inventára sveta *vo všeobecnosti*.

SUMMARY

Constructivism, Realism and the Linguistic Turn

This paper focuses primarily on the realism-constructivism debate. Firstly, I clarify Goodman's three main arguments for constructivism, and then I deal with the critical response to this doctrine by proponents of Devittian common-sense realism and scientific realism. In the next section, I discuss the main problems of Devittian realism as they are seen by critics. Finally, in line with Wittgenstein's recommendation, I make "a linguistic turn" – by means of language analysis I try to shed new light on some of the old problems of the debate. It turns out that these old problems may disappear when we track the use of crucial terms within the relevant philosophical argumentation and when we are able to recognize conceptual statements. As a result, I claim that the philosophers interested in ontological issues should focus on particular problems of contemporary science (e.g., the interpretation of the double-slit experiment) rather than on the problem of the existence of things *in general*.

Keywords: realism, scientific realism, linguistic constructivism, Nelson Goodman, Michael Devitt, Ludwig Wittgenstein, common sense, ontology, relativity

ZUSAMMENFASSUNG

Konstruktivismus, Realismus und Hinwendung zur Sprache

Im vorliegenden Artikel befasse ich mich insbesondere mit dem Streit zwischen Realisten und Konstruktivisten. Zunächst erläutere ich die drei Hauptargumente von Goodman zu Gunsten des Konstruktivismus und widme mich anschließend der kritischen Reaktion auf dieses Konzept von Seiten der Vertreter des Devittschen Realismus des gesunden Menschenverstands und des wissenschaftlichen Realismus. Im weiteren Teil des Artikels befasse ich mich mit den Hauptproblemen des Devittschen Realismus vom Standpunkt der Kritiker dieses Konzepts. Abschließend nehme ich im Einklang mit Wittgensteins Empfehlung eine „Hinwendung zur Sprache“ vor und versuche, mithilfe einer sprachlichen Analyse neues Licht auf gewisse alte Probleme in diesem Streit zu werfen. Dabei zeigt sich, dass sich diese alten Probleme auflösen lassen, wenn wir die Verwendung der Schlüsselbegriffe im Rahmen der entsprechenden philosophischen Argumente verfolgen und wenn wir in der Lage sind, konzeptuelle

Thesen zu erkennen. Diesbezüglich stelle ich die Behauptung auf, dass sich Philosophen in ihrem Interesse an ontologischen Fragen eher mit Partikularproblemen der heutigen Wissenschaft befassen sollten (z. B. mit der Interpretation des Doppelspaltexperiments), als mit dem Problem der Existenz von Dingen *an sich*.

Schlüsselwörter: Realismus, wissenschaftlicher Realismus, sprachlicher Konstruktivismus, Nelson Goodman, Michael Devitt, Ludwig Wittgenstein, gesunder Menschenverstand, Ontologie, Relativismus